

Державний торговельно-економічний університет
Кафедра економічної теорії та конкурентної політики

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
АДВОКАТУВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В ПІДПРИЄМНИЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Студента 4 курсу, 17 групи,
спеціальності 073 Менеджмент
Освітньої програми Управління
в сфері економічної конкуренції

Соколовського
Антон
Сергійовича

Науковий керівник
науковий ступінь,
вчене звання

Ясько Юлія
Іванівна

Гарант освітньої програми
кандидат економічних наук,
доцент

Ясько Юлія
Іванівна

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП

Актуальність теми. Важливим завданням управління організацією є забезпечення її високого конкурентного статусу та втримання лідируючих позицій протягом тривалого часу; необхідним етапом цього є забезпечення стійкості показників діяльності підприємства та системи управління. Ці характеристики поєднує в собі поняття конкурентоспроможності підприємства. У сучасних умовах господарювання на підприємствах зростає інтерес до комплексу проблем щодо забезпечення стійкості й конкурентних позицій. Чесна конкуренція – це ефективна конкуренція, за допомогою якої суб'єкт господарювання досягає успіху. Така конкуренція потребує захисту від недобросовісних дій і є пріоритетом економічної політики держави. Важливим питанням залишається: чому ж адвокатування потребує саме конкуренція? Відповіддю на нього є глобалізаційні процеси, які відбуваються у світі. Швидкі технологічні зміни, нові альтернативи постають як виклики, що потребують таких самих адекватних реакцій з боку суспільства задля забезпечення сталості його розвитку. Лібералізація та конвергенція є підставами для посилення ролі саморегулювальних інституцій, для розвитку внутрішніх його структур, для зміни парадигми взаємодії та співпраці з державою. Трансформації, перш за все, набувають регуляторна та контрольна функції держави щодо конкуренції. Тому актуальним є питання адвокатування конкуренції з огляду на трансформацію і модернізацію функції держави. Становлення економіки нового типу потребує залучення нових, адаптованих методів впливу. Для країн, які перебувають у процесі трансформації, важливим є баланс превентивних та контролюючих заходів. Адвокатування конкуренції – це один із основних заходів, який забезпечить ефективне вирішення проблем, пов'язаних із циркуляцією інформації на ринку.

Тому, на наш погляд, надзвичайно актуальним є створення системи адвокатування конкуренції для інформування суспільства, захисту досягнутого рівня конкуренції у підприємницькій діяльності, запобігання і припинення зловживань монопольним становищем, недобросовісної конкуренції,

попередження антиконкурентних дій як з боку суб'єктів господарювання, так і органів влади. Досвід економічно розвинених країн переконливо свідчить, що активне адвокатування конкуренції позитивно впливає на функціонування конкурентного середовища, сприяє поліпшенню взаємодії економічних суб'єктів. Питаннями конкурентної політики в Україні займаються такі відомі вчені, як В. Базилевич, В. Лагутін, А. Ігнатюк, Г. Филюк. Серед іноземних економістів можна назвати М. Портера, М. Мота, Р.Дэмтофта, М. Пандей та ін. Проте невирішеним залишається питання щодо методів та особливостей адвокатування конкуренції в Україні.

Проблематику адвокатування конкуренції досліджували вчені переважно з позиції впливу державної політики, інструментів державного регулювання. Зокрема, увагу цьому питанню приділено у працях таких українських учених: О. Бакалінська, О. Беяневич, Н. Корчак, О. Черненко та ін. Питання реалізації засобів адвокатування вивчали такі зарубіжні науковці: П. Буччіроссі, Дж. Ембергер, С. Дж. Евенетт, Вільям Е. Ковачич, Тодд Дж. Зівікі, Джеймс С. Купер, Пол А. Паутлер, І. Ракич та ін. Однак комплексного аналізу потребує адвокатування конкуренції крізь призму взаємодії інструментів державного регулювання та саморегулювання.

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності адвокатування конкуренції в підприємницькому середовищі.

Завдання роботи:

- визначити сутність та роль конкурентної політики держави в сучасних умовах господарювання;
- дослідити поняття адвокатування конкуренції як пріоритетний напрям конкурентної політики держави;
- розглянути сучасні тенденції системи адвокатування конкуренції Україні;
- дослідити світову практику та досвід адвокатування конкуренції в підприємницькому середовищі;
- визначити перспективи вдосконалення системи адвокатування конкуренції

в Україні.

Об'єкт дослідження – конкурентна політика держави в сучасних умовах господарювання.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти адвокатування конкуренції в підприємницькому середовищі.

Методи дослідження. При написанні роботи використовувались законодавчі та нормативні акти, метод порівняння, узагальнення та аналіз. У процесі дослідження використовувалися такі методи аналізу як: синтез та аналіз, системний метод, аналітичні та графоаналітичні методи, методи логіки та порівняльного аналізу та інші економіко-математичні методи дослідження.

Інформаційну базу дослідження склали підручники, наукові публікації з обраної тематики, звітні матеріали об'єкту дослідження, публікації у пресі, матеріали науково-практичних конференцій, консультації фахових спеціалістів.

Обсяг та структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг – 50 с., у т.ч. основного тексту – 46 с. Робота містить 4 таблиці, 6 рисунків, список використаних джерел складається з 40 найменувань.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДВОКАТУВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В ПІДПРИЄМНИЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1. Сутність та роль конкурентної політики держави в сучасних умовах господарювання

В сучасних умовах конкурентна політика займає ключове місце в системі державного регулювання економіки. Розвиток та захист економічної конкуренції визначає потребу в реалізації конкурентної політики як стратегічно важливого напрямку економічної політики. Цей вид державної політики включає сукупність засобів недопущення обмеження чесної конкуренції між економічними суб'єктами, які наділені ринковою владою, а також базується на застосуванні інструментів антимонопольного регулювання на товарних ринках. Основна мета конкурентної політики держави полягає в створенні та підтримці таких умов функціонування ринку, за яких не виникає загроза в конфлікті інтересів суб'єктів господарювання або порушення прав споживачів. Варто зазначити, що саме конкурентна політика є одним із найскладніших видів економічної політики так, як розробляється на особливих засадах, що базуються на оцінці стану конкурентного середовища конкретного товарного ринку або економіки в цілому.

Так, як конкурентна політика будь-якої сучасної держави направлена на захист та розвиток економічної конкуренції, то вважаємо за необхідне більш детально розглянути економічний зміст цього поняття. Термін «конкуренція» дослівно перекладається як зіткнення або змагання. В економічній науці найбільш поширеними є наступні підходи до трактування сутності конкуренції: поведінковий, структурний та функціональний. Поведінковий підхід визначає конкуренцію як боротьбу за гроші споживачів шляхом задоволення їх потреб. Структурний підхід бере за основу аналіз структури товарного ринку. Трактування категорії «конкуренція» вітчизняними та іноземними вченими систематизовано в таблиці 1.1.

Трактування поняття «конкуренція»

Визначення	Автор
Конкуренція – економічне суперництво, боротьба між суб'єктами господарської діяльності за кращі умови виробництва і реалізації товарів та послуг з метою одержанн якомого більшого прибутку.	В. Лагутін
Конкуренція це джерело інновацій, впровадження нових технологічних рішень.	Й. Шумпетер
Конкуренція – це змагання між фірмами за економічні вигоди від реалізації продукції, а також за ринки робочу сили та збуту.	Б. Шлюсарчик
Конкуренція – це свобода індивідуумів мати справу з тими чи іншими індивідуумами і вибирати кращі, з їх точки зору, умови серед запропонованих.	Ф.Найт
Конкуренція – це конкуренція - динамічний процес, що розвивається, безперервно мінливий ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси й нові ринкові сегменти.	М. Портер
Конкуренція – це процес, за допомогою якого люди одержують і передають знання.	Ф. Хайек

Джерело: складено автором на основі [17, 32, 36, 40, 41].

Взаємодія між виробниками, щодо встановлення цін і обсягів пропозиції товарів на ринку, представляє конкуренцію між ними. Аналогічно, можна описати конкуренцію між споживачами як їх взаємодію, що стосується формування цін і обсягу попиту на ринку [2].

Якщо говорити про економічну сутність конкуренції, то вона є ключовим чинником, який впливає на процес ціноутворення, а також є потужним мотивом до впровадження новітніх технологій та інноваційного розвитку в цілому. Конкуренція призводить до виходу з ринку "слабких" суб'єктів господарювання, а також обмежує можливість використання їхньої ринкової влади по відношенню до споживача.

В економічній системі ринкового типу виникає загроза того, що суб'єкти господарювання можуть не дотримуватися норм чесної конкуренції, і тим самим порушувати конкурентні відносини на ринку. І тут саме держава завдяки нормам законодавства в сфері економічної конкуренції повинна вчасно реагувати на ці дії.

Започатковано Адамом Смітом, конкурентна поведінка виробників була спрямована на "чесне" (без змови) змагання між фірмами, переважно шляхом здійснення цінового тиску на конкурентів. В сучасному розумінні конкуренції найважливішим аспектом є не саме змагання щодо встановлення цін, а відсутність можливості впливу на ціну [34].

На сьогоднішній день економічна конкуренція включає процес управління конкурентними перевагами суб'єктів з метою збереження перемоги або досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних або суб'єктивних потреб у межах законодавства або природних умов. Конкуренція виступає як драйвер розвитку для суб'єктів управління та соціальних об'єктів в цілому.

На сучасному етапі економічного розвитку державна конкурентна політика означає дії держави, спрямовані на створення ефективного конкурентного середовища та регулювання конкурентних відносин з метою захисту, розвитку та стимулювання економічної конкуренції і забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Наукові погляди на визначення поняття "конкурентна політика" наведено в табл.1.2.

Дослідивши сутність поняття "конкурентна політика держави" низки вшанованих вчених, можна дійти висновку, що в сучасних умовах, це один із стратегічно важливих напрямів економічної політики, який повинен базуватися на науковому обґрунтуванні, чіткому визначенні пріоритетів, цілей та завдань, обов'язково враховуючи при цьому необхідність забезпечення соціально-економічної стабільності і покращення розвитку країни.

Розроблення та впровадження конкурентної політики є відповідальністю всіх державних органів, які регулюють соціально-економічний розвиток країни. Головним суб'єктом цього процесу є спеціалізований державний орган, що виконує координуючу роль у формуванні та реалізації конкурентної політики - конкурентний орган. Важливим аспектом конкурентної політики є постійний зв'язок між органами державної влади, відповідальними за конкуренцію, та органами влади, що регулюють різні сектори економіки. Це передбачає розподіл

регулюючих функцій між цими органами з метою забезпечення ефективного функціонування конкуренції та збалансованості інтересів усіх суб'єктів господарювання [17].

Таблиця 1.2

Наукові погляди на визначення поняття "конкурентна політика держави"

Автор	Визначення конкурентної політики
Г.Фильок	Конкурентну політику автор трактує як частину економічної політики - як комплекс методів, принципів, способів та інструментів держави, спрямованих на попередження та безпосереднє припинення порушень антимонопольного законодавства, створення і захист ефективного конкурентного середовища, розвиток добросовісної конкуренції між господарюючими суб'єктами
В. Лагутін	"Конкурентна політика - це система державних заходів економічного та організаційно-адміністративного характеру, які спрямовані на формування конкурентного середовища, захист і підтримку конкуренції та боротьбу зі зловживанням монополістичним становищем в економіці"
З. Борисенко	Головною метою політики підвищення конкурентоспроможності країни і предметом конкурентної боротьби є існування і національне присвоєння високої промислової ренти.
А. Мазаракі	«Конкурентна політика держави» це комплекс цілеспрямованих державних заходів, направлених на створення і захист конкурентного середовища, здійснення профілактики та безпосереднє припинення порушень конкурентного законодавства, сприяння розвитку добросовісної конкуренції на товарних ринках»
Ю. Ясько	«Конкурентна політика держави - це діяльність держави щодо розвитку та створення конкурентного середовища, регулювання конкурентного процесу і конкурентних відносин задля стимулювання економічної конкуренції, протидії негативними наслідками монополізму, захисту законних інтересів підприємців та споживачів, сприяння розвитку цивілізованих ринкових відносин, створення конкурентоспроможного вітчизняного виробництва».

Джерело: складено автором на основі [4, 21, 23, 33, 43].

Під час формування конкурентної політики необхідно чітко визначити і дотримуватися принципів, на яких має ґрунтуватися цей вид національної політики. Дослідивши погляди багатьох науковців можна побачити, що для ефективного розроблення та реалізації конкурентна політика повинна ґрунтуватися на принципах визначених на Рис.1.2. Варто зазначити, що неухильне

дотримання всіх принципів конкурентної політики сприяє більш ефективному застосуванню інструментів та заходів, які направлені на захист економічної конкуренції та недопущення зловживань монопольним становищем на товарних ринках.

Рис. 1.2. Принципи конкурентної політики держави

Джерело: складено автором на основі [43].

В сучасних умовах конкурентна політика не повинна бути направлена лише на захист конкуренції у всіх її проявах, але повинна запобігати виникненню не виправданих конкурентних переваг. Саме тому доцільно виділяти захисну та активну державну конкурентну політику.

Захисна конкурентна політика покликана перешкоджати виникненню не виправданої ринкової влади і обмежується, як правило, застосуванням антимонопольних заходів. В свою чергу, активна конкурентна політика націлена не просто на обмеження ринкової влади суб'єктів господарювання, але також на створення ефективного конкурентного середовища, що не може бути реалізовано застосуванням виключно заходів антимонопольного регулювання. А отже, можна зробити висновок, що конкурентна політика - поняття комплексне і не може обмежуватися лише антимонопольною політикою, як це робиться в даний час при прийнятті державних управлінських рішень та розроблення відповідного законодавства в даній сфері.

Таким чином, державна конкурентна політика є одним із ключових

факторів стійкого економічного зростання та покращення суспільного добробуту. Дієва конкурентна політика забезпечує сприятливі засади для розвитку громадянського суспільства та соціально орієнтованої економіки. А отже, ефективна реалізація конкурентної політики повинна базуватися на застосуванні сукупності інструментів щодо захисту та стимулювання конкуренції на товарних ринках та створення сприятливого конкурентного середовища в національній економіці.

1.2. Адвокатування конкуренції як пріоритетний напрям конкурентної політики держави

Адвокатування конкуренції охоплює різні аспекти, проте загальними метою є підтримка та покращення конкуренції в економіці. Відповідно до різних визначень, адвокатування конкуренції включає такі елементи:

Посилення ефективності конкурентної політики: Адвокатування конкуренції спрямоване на підвищення ефективності політики конкуренції, яка здійснюється конкурентним органом. Це досягається за допомогою взаємодії з іншими державними суб'єктами та збільшення поінформованості громадськості про переваги конкуренції.

Оцінка впливу регуляторних актів: Адвокатування конкуренції включає оцінку впливу регуляторних актів на конкуренцію. Це означає аналіз законодавства та регуляторних політик з метою виявлення можливих викривлень конкуренції та розроблення рекомендацій щодо їх усунення.

Інформаційно-роз'яснювальна робота: Адвокатування конкуренції включає проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед громадськості, бізнесу та інших зацікавлених сторін з метою поширення свідомості про переваги конкуренції і негативні наслідки викривлень.

Формування конкурентної культури: Адвокатування конкуренції спрямоване на формування конкурентної культури в суспільстві. Це означає

підтримку та популяризацію цінностей конкуренції, стимулювання суб'єктів господарювання до дотримання правил конкуренції та збереження конкурентного середовища. Адвокатування конкуренції може використовуватись антимонопольними органами та іншими державними установами як інструмент для покращення конкурентного середовища. Це допомагає забезпечити розвиток конкуренції, захистити права споживачів та стимулювати ефективну економічну діяльність.

Узагальнивши вище зазначені трактування сутності поняття "адвокатування конкуренції", можемо зробити висновок, що сьогодні більшість науковців відходять від поняття, запропонованого у 2002 р., та визначають адвокатування конкуренції – як сукупність превентивних заходів антимонопольних органів, реалізація яких проходить у співпраці з іншими органами влади та бізнес-середовищем для створення здорового конкурентного середовища в країні.

З цим насправді важко не погодитись, оскільки важливим аспектом на шляху до розвитку та покращення конкурентної ситуації на ринку є саме діяльність різних галузевих асоціацій та експертних груп. Часто вона є навіть більш ефективною, ніж діяльність органів державної влади через те, що їх учасники є більш поінформованими про те, як працює ринок зсередини.

Якщо розглядати адвокатування конкуренції як економічну категорію, то це поняття відноситься до напрямів реалізації сучасної державної конкурентної політики, або до сфери діяльності антимонопольного органу. Як і будь-який інший публічний захід, адвокатування конкуренції характеризується суб'єктним та об'єктом складом. Об'єктний склад адвокатування конкуренції характеризується такими групами об'єктів, як органи влади (законодавчі органи, органи виконавчої влади та місцевого управління, суди), підприємства (бізнес-середовище), споживачі, наукові та академічні кола, професійні об'єднання, засоби масової інформації та громадськість [22].

Що стосується суб'єктного складу, то серед науковців переважає думка, що саме антимонопольне відомство є головним і, в більшості випадків, навіть єдиним суб'єкт адвокатування конкуренції. Монополія в суб'єктному складі

адвокатування конкуренції, що не лише визначена більшістю дослідників, але й закріплена на законодавчому рівні, звужує ефективність адвокатування конкуренції як державного заходу впливу на суспільні відносини.

На противагу адвокатуванню конкуренції, приватна власність, інтелектуальна власність, господарська діяльність суб'єктів на ринку мають ширше коло суб'єктів впливу, а тому отримують більший захист, краще сприйняття суспільством непорушності прав власності, права на здійснення господарської діяльності тощо. Одночасно із закріпленням принципів приватної власності, свободи господарської діяльності мало відбутись і закріплення конкурентних принципів, проте в Україні такі процеси були викривлені, оскільки перехід від адміністративно-командної системи в національній економіці до ринкової супроводжувався перетворенням державних монополій на приватні.

Посилити адвокатування конкуренції і закріпити конкурентні принципи в суспільстві можливо завдяки розширенню суб'єктного складу адвокатування конкуренції, діяльність яких координувалася б антимонопольним відомством. Потребу в розширенні суб'єктів адвокатування відзначав В.Ю. Ковтун [15], а саме: суб'єктом адвокатування є антимонопольні органи у взаємодії з іншими органами влади та бізнес-асоціаціями.

Ілюструючи значення адвокатування, в багатьох зарубіжних джерелах наводиться таке порівняння, що адвокатування – це механізм, за допомогою якого Давід може достукатися до Голіафа. В якості Давіда мається на увазі певна соціальна група, інтереси якої відстоюються, а під Голіафом розуміються «суб'єкти владних повноважень», що можуть змінювати політику, закони та практики їх застосування.

Виходячи з цього визначення стає зрозумілим, що адвокатування (або адвокація) у XXI сторіччі використовується не лише для конкуренції, а й дійсно в багатьох інших сферах, як і зазначалося у звіті Міжнародної конкурентної мережі (рис.1.3). При цьому суб'єктом використання такої діяльності стають не лише урядові організації.

Щоб більш повно дослідити місце адвокатування конкуренції в системі

конкурентних відносин наведемо приклад. Якщо спробувати пояснити адвокатування конкуренції з точки зору медицини, то адвокатування конкуренції – це профілактика захворювання, а застосування примусових методів (санкцій за невиконання приписів) – це лікування захворювання, підвищення імунітету шляхом профілактики – це підтримка конкуренції. Тоді саме захворювання – це дії економічного агента, які суперечать правилам конкуренції на заданому ринку або зловживання його становищем на цьому ринку. Крім того, при відсутності правил конкуренції (конкурентного середовища) їх (його) необхідно створювати. З точки зору медичної аналогії, щоб людина не захворіла у разі існування несприятливих факторів для її власного здоров'я потрібно підвищувати імунітет, або в термінах конкуренції створювати конкуренцію або конкурентне середовище [2].

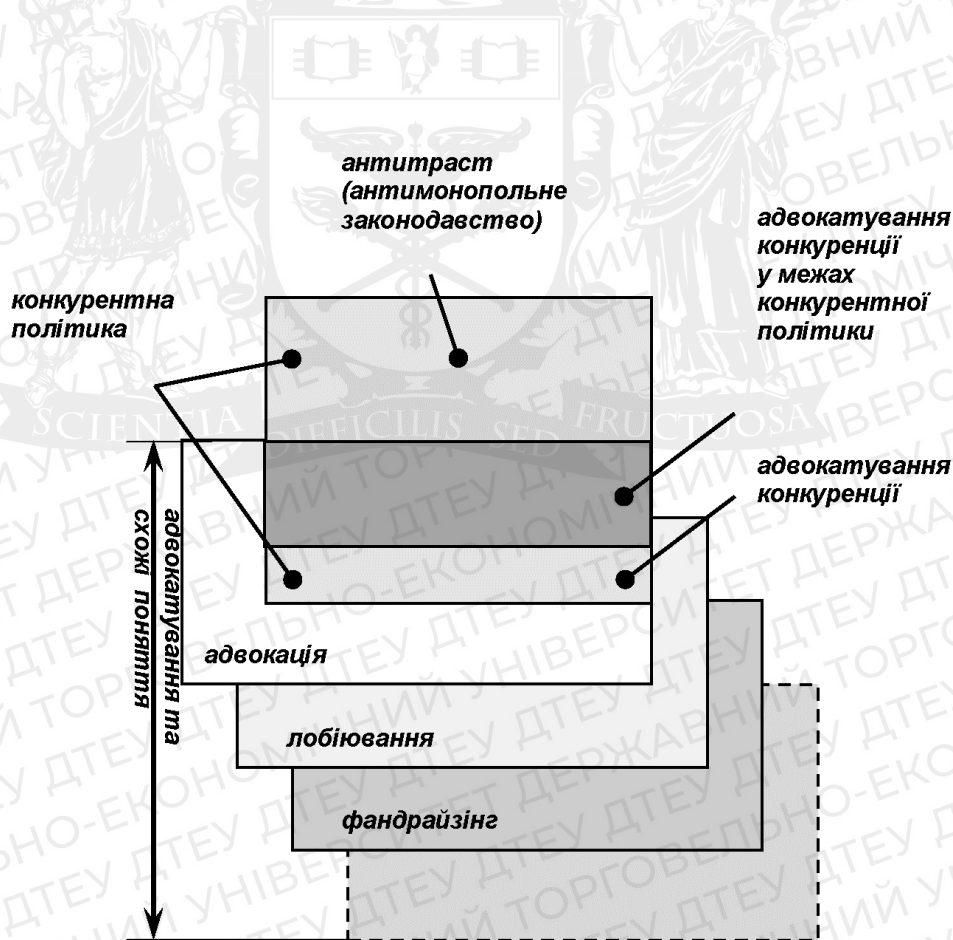

Рис. 1.3. Місце адвокатування конкуренції серед схожих з ним понять, як частина конкурентної політики

Джерело: складено автором на основі [15].

Існують примусові механізми за можливі дії економічних агентів у разі

порушення ними антимонопольного законодавства, тоді при здійсненні діяльності з адвокатування конкуренції будуть змінюватися передумови, які існують перед тим, як здійснюють діяльність економічні агенти, тобто такі агенти будуть діяти вже в змінених умовах. На результат дій економічних агентів можуть бути не застосовні існуючі раніше примусові механізми за порушення антимонопольного законодавства.

Адвокатування конкуренції виступає як поняття, що є правонаступником в певному сенсі від поняття адвокатування. Разом з тим, адвокатування конкуренції повинно як і адвокатування бути спрямоване на захист інтересів певних груп споживачів та спрямоване на суб'єктів прийняття владних рішень, а також не може виступати просто як інформаційна кампанія, яка інформує певні групи про переваги конкуренції. Зазвичай такий характер передачі властивостей об'єкту дослідження називається спадковістю. Тому адвокатування конкуренції є спадковим по відношенню до адвокатування (адвокації). Понятійним суб'єктом права та інтереси якого захищаються буде виступати як раз «конкуренція». При цьому поняття адвокатування конкуренції та захист конкуренції в нашому розумінні не є тотожними. Адвокатування конкуренції, перш за все, – це діяльність антимонопольного органу, як органу наділеного владними компетенціями, а не зареєстрованих осіб, як у випадку лобювання. Адвокатування конкуренції та адвокатування також на відміну від лобювання не має ознаки безпосередньої оплатності [23].

Дослідження змісту адвокатування конкуренції дозволить зробити висновок про можливість застосування його у багатьох галузях економіки. Оскільки на сьогодні здійснюється реформування залізничного транспорту, що є однією з стратегічних галузей економіки України, застосування адвокатування конкуренції на залізничному транспорті дозволить здійснювати його ефективно реформування, використовуючи найсучасніші інструменти.

Антимонопольний комітет України впродовж 2016-2021 рр. використовував різні методи адвокатування конкуренції (див. табл. 1.3), серед яких на постійній основі надаються зауваження і пропозиції щодо внесення змін до нормативно-

правових актів та співпраця із засобами масової інформації.

Таблиця 1.3

Характеристика методів адвокатування конкуренції, що використовувались
Антимонопольним комітетом України впродовж 2016–2021 рр.

Сфера адвокатування конкуренції	Характеристика методу адвокатування конкуренції
Рекомендацій та пропозицій	<ul style="list-style-type: none"> – надання пропозицій та рекомендацій органам влади та регуляторам; – надання рекомендацій органам місцевого самоврядування; – надання рекомендаційних роз'яснень учасникам ринків, проведення комунікаційних заходів.
Нормативно-правова	<ul style="list-style-type: none"> – ініціатива перед Президентом України, Урядом щодо необхідності внесення змін до чинної нормативно-правової бази; – внесення пропозицій до Верховної Ради України щодо формування конкурентної політики в різних сферах економіки; – погодження проектів нормативно-правових актів та інших рішень органів влади та місцевого самоврядування, які можуть вплинути на конкуренцію; – надання зауважень та пропозицій до проектів законодавчих актів; – ініціативність у внесенні змін до чинної нормативно-правової бази.
Інформаційна	<ul style="list-style-type: none"> – проведення комунікаційних заходів; – співпраця із засобами масової інформації з питань запобігання, виявлення та припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції, захисту від недобросовісної конкуренції; – консультативна та роз'яснювальна робота з питань застосування законодавства у сфері державної допомоги.

Джерело: складено на основі річних звітів АМКУ за 2016–2021 рр. [14].

Як видно з табл. 1.3, впродовж 2016–2021 рр. на адвокатування покладається в основному роль інформування, консультування, роз'яснення, формування нормативно-правової бази. Оптимізація конкурентної поведінки серед бізнес-суб'єктів та органів влади шляхом загрози значних штрафів за

порушення антимонопольного законодавства не є достатньо ефективним методом. Додатковим інструментом, який варто використовувати в адвокатуванні, є мотиваційний складник, в основі якого є позитивні наслідки конкуренції для кожної категорії учасників ринкових відносин – споживачів, бізнес-кіл та органів влади (див. табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Характеристика мотивації учасників конкурентних відносин до конкурентної поведінки

Учасники конкурентних відносин		
Споживачі	Бізнес-кола	Органи влади

Учасники конкурентних відносин		
Споживачі	Бізнес-кола	Органи влади
<p>— Споживач має постійну можливість вибирати способи задоволення своїх потреб.</p> <p>— Кожен споживач має право на однакову ціну придбання одного й того ж товару, уникнувши будь-якої форми дискримінації.</p> <p>— Дефіцит потрібної споживачу продукції повинен бути відсутнім, забезпечуючи доступність цих товарів для придбання.</p> <p>— Споживач має право на якісну продукцію, яку пропонують конкуруючі підприємства, зосереджені на інноваціях.</p> <p>— Право на повну, достовірну та своєчасну інформацію про товари або послуги.</p> <p>— Забезпечення соціального контролю над діями органів влади та монопольних структур.</p>	<p>— Забезпечення доступу до ресурсів та ефективного їх розподілу, що дозволяє мінімізувати витрати шляхом впровадження інновацій і отримати конкурентні переваги.</p> <p>— Можливість постійної участі в публічних закупівлях, забезпечуючи, що порушник антимонопольного законодавства, який спотворив результати торгів, не має права брати участь в таких закупівлях протягом трьох років.</p> <p>— Правовий захист бізнесу від недобросовісної конкуренції шляхом встановлення правил чесної конкуренції та захисту прав на інтелектуальну власність.</p> <p>— Можливість отримання високих прибутків завдяки володінню конкурентними перевагами та запобіганню несправедливому розподілу ринкового доходу.</p> <p>— Розвиток інноваційних технологій на національному рівні та досягнення високого рівня конкурентоспроможності на світовому ринку.</p> <p>— Можливість співпраці з конкурентами для вирішення спільних проблем на ринку, таких як експансія іноземних компаній.</p> <p>— Здатність прогнозувати розвиток ринку та поведінку підприємств на ньому завдяки дії антимонопольних та ринкових законів.</p>	<p>– можливість реальної економії бюджетних коштів у сфері публічних закупівель;</p> <p>– інноваційний розвиток регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності;</p> <p>– залучення інвестицій в економіку; – вирішення проблем соціально-економічного розвитку через державно-приватне партнерство; – подолання національного монополізму завдяки міжнародній конкуренції;</p> <p>– економія ресурсів та оновлення економіки;</p> <p>– посилення довіри до державних органів;</p> <p>– мінімізація впливу монопольних утворень на владу, підвищення незалежності органів влади.</p>

Джерело: складено автором на основі [14].

Дуже часто взаємодія на ринку між суб'єктами відбувається стихійно, у разі виникнення певних проблем у бізнес-діалозі, конфліктів із постачальниками чи споживачами. Вирішення таких проблем без належного адвокатування конкуренції часто розпочинається без дотримання законодавства в сфері економічної конкуренції. Саме адвокатування конкуренції впливає на поведінку бізнес-кіл, мотивує суб'єктів господарювання до управління конкурентними відносинами як частини управлінської діяльності на підприємстві.

Адвокатування конкуренції, що входить до компетенції державних органів, має прямий зв'язок з формуванням середовища, що сприяє появі та розвитку конкуренції - одного з головних факторів прогресу держав. Утворення такого середовища передбачає не лише постійне адвокатування конкуренції, але й постійне вдосконалення та формування нормативно-правової бази, що є складовою цього процесу [15].

Суттєвим елементом, що міг би сприяти конкуренції, є суспільство, від активності якого залежить швидкість реакції органів влади на порушення у сфері економічної конкуренції. Саме суспільство безпосередньо зазнає впливу порушень у цій сфері. Окремі суб'єкти господарювання несвідомо можуть стати співучасниками вчинення порушень. За допомогою адвокатування в інформаційній сфері та застосування мотиваційної складової можна запобігти різним протиправним діям. Це може бути досягнуто на етапі підготовки майбутніх фахівців, чия діяльність впливає на задоволення потреб споживачів. Держава, як гарант прав та інтересів громадян, повинна сприяти впровадженню освітніх програм, що сприяють формуванню конкурентної культури в суспільстві.

Якщо ми транслюємо знання про конкурентну політику, які ми отримали від провідної країни у цій сфері, Сполучених Штатів Америки, то для отримання більш детальної інформації щодо просування конкуренції, як частини конкурентної політики, необхідно звернутися до внутрішніх джерел з юридичною силою в Україні, щоб визначити, хто відповідає за конкурентну політику в Україні, який орган є антитрастом та які функції здійснюються в цій сфері.

Для отримання інформації про конкурентну політику, ми можемо звернутися до Господарського кодексу України. Згідно зі статтею 10 Господарського кодексу України (ГКУ), одним з напрямків економічної політики держави є антимонопольно-конкурентна політика, яка спрямована на створення оптимального конкурентного середовища для діяльності суб'єктів господарювання, запобігання дискримінації і сприяння ефективній соціально орієнтованій економіці (Верховна Рада України, 16 січня 2003 р.).

Визначення, наведене у Господарському кодексі, поєднує антимонопольну та конкурентну політику. Таке поєднання може суперечити попереднім теоретичним визначенням, де антимонопольне законодавство є частиною конкурентної політики і не розглядається окремо. Однак, антимонопольно-конкурентна політика, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища, узгоджується з теоретичним визначенням конкурентної політики.

У статті 19 Господарського кодексу України (ГКУ) згадується про державний контроль та нагляд за господарською діяльністю, в якому встановлено, що контроль та нагляд держави в сфері монополізму та конкуренції здійснюються з метою дотримання антимонопольно-конкурентного законодавства (Верховна Рада України, 16 січня 2003 р.).

Згідно з ГКУ, антимонопольно-конкурентне законодавство включає закони, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку з недобросовісною конкуренцією, обмеженнями та запобіганням монополізму в господарській діяльності (Верховна Рада України, 16 січня 2003 р.).

Таким чином, відповідно до ГКУ, контроль та нагляд держави щодо конкурентної політики (антимонопольно-конкурентної політики за визначенням ГКУ) обмежується виключно питаннями дотримання відповідного законодавства. При цьому не враховується і не розкривається функція держави щодо створення та підтримки конкурентного середовища (Верховна Рада України, 16 січня 2003 р.).

У Законі України "Про Антимонопольний комітет України" статтею 3 визначаються завдання Антимонопольного комітету України (АМКУ). Визначено

п'ять пунктів, які, на думку законодавця, складають основні завдання АМКУ як органу, що бере участь у формуванні та реалізації конкурентної політики. Замість терміна "антимонопольно-конкурентна політика", використовується термін "конкурентна політика", і завдання АМКУ визначаються в контексті конкурентної політики (Верховна Рада України, 26 листопада 1993 р.). Ця термінологічна колізія призводить до ускладнення розуміння, який орган відповідає за конкурентну політику держави в цілому та до визначення самої конкурентної політики.

Крім того, якщо відповідно до ГКУ контрольна та наглядова функція держави в сфері конкуренції та монополізму обмежувалась дотриманням антимонопольно-конкурентного законодавства, в якому не включалися питання про конкурентне середовище, то Законом України "Про АМКУ" Антимонопольному комітету покладено завдання здійснювати контроль щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції в сфері державних закупівель. Тобто, питання конкурентного середовища згадується, що раніше в контексті кодексу не було, хоча це виокремлюється в контексті окремої сфери державних закупівель (Верховна Рада України, 15 року).

Так само, розглядаючи Закон України "Про Кабінет Міністрів України" (пункт 1, частина 4, абзац 4 статті 20) (Верховна Рада України, 27 лютого 2014 р.) та Указ Президента України "Про Міністерство економічного розвитку та торгівлі" (пункт 4, частина 1) (Президент України, 31 травня 2011 р.), можна зробити висновок, що жодному державному органу явно не покладено функцію ініціювання та створення конкурентного середовища в широкому розумінні.

Аналіз законодавства показує, що в законодавстві України відсутня нормативна установка поняття "адвокатування конкуренції».

Таким чином, адвокатування конкуренції є одним із напрямів діяльності органів державної влади і безпосередньо пов'язане з формуванням середовища, що сприяє виникненню та існуванню конкуренції, яка є однією з основних рушійних сил національного розвитку. До компонентів такого середовища належить не лише нормативно-правова база, а й її вдосконалення та формування,

які завжди пов'язані з адвокатуванням конкуренції. Найважливішим елементом, який може сприяти розвитку конкуренції, є суспільство, від активності якого залежить швидкість реагування влади на порушення у сфері конкуренції.

1.3. Сучасні тенденції системи адвокатування конкуренції України

Нові типи економіки вимагають створення нових способів посилення впливу держави на економічні процеси. Для країн з переважно інформаційною економікою це можуть бути суто превентивні заходи, але для країн, які перебувають у процесі трансформації, важливо підтримувати баланс між превентивними та контрольними заходами.

В Україні перед органами державної влади стоїть важливе завдання розроблення та реалізації комплексної політики щодо усунення інформаційної асиметрії, важливим аспектом якої може стати розроблення стратегії адвокатування конкуренції.

Але не слід забувати, що за ідеальних умов функціонування економіки регулюючі органи державної влади розуміють, що ефективна конкуренція сприяє зростанню добробуту споживачів, зниженню інфляції та підвищенню конкурентоспроможності підприємств, що сприяє економічному розвитку країни. Одним з основних завдань державного регулятора в таких умовах є захист економічної конкуренції на ринку, зокрема шляхом протидії поширенню інформаційної асиметрії. Проте насправді уповноважені представники різних органів державної влади, дотримуючись інтересів обмеженого кола осіб, сприяють розробленню та прийняттю законодавчих актів і політик, які можуть обмежувати ініціативу в економічній діяльності та порушувати принципи конкуренції. Виробники застосовують різні методи, щоб зайняти ключову позицію на ринку, а споживачі нерозумно витрачають свої кошти через нездатність зробити правильний вибір.

Ці обставини є характерними для всіх економічно розвинених країн, але

вони тісно пов'язані з рівнем конкурентної культури в країні. Чим нижчий рівень конкурентної культури, тим серйозніші наслідки. Часто органи державної влади в процесі формування конкурентної політики не надають достатньо уваги питанням конкурентної культури, що значно знижує ефективність такої політики, оскільки конкурентна культура є важливим елементом конкурентної політики держави. Проблемою вітчизняного конкурентного середовища є необхідність формування свідомої конкурентної культури, оскільки без неї будь-які заходи, спрямовані на розвиток конкуренції на ринку, будуть неефективними. Відсутність конкурентної культури має довготривалий історичний вплив і простежується серед всіх учасників ринкових відносин в Україні.

Це пояснюється недавнім минулим нашої країни, оскільки поняття "конкуренція" увійшло до категорійного апарату вітчизняної економічної науки не так давно. Навпаки, в економічній науці попередніх часів конкуренція як явище трактувалась у негативному контексті. Отже, виростаючи як особистість в умовах адміністративно-командної економіки, де не було конкурентних відносин і переважав дух співробітництва, більшість українців досі недооцінює роль конкуренції у ефективній реалізації економічної політики держави [2].

Ускладнює ситуацію те, що згідно з дослідженням Державної служби статистики України, 65% робочої сили в країні становлять особи віком від 35 до 70 років, які отримали освіту та сформувалися як особистості в умовах адміністративно-командної економіки. Керівні посади, що впливають на конкуренцію та формування конкурентних відносин, переважно займають працівники похилого віку. Отже, можна зробити висновок, що більшість керівного складу підприємств не повністю усвідомлює цінність конкуренції на ринку [2].

Саме тому суб'єкти господарювання в процесі своєї діяльності часто проявляють агресивну конкурентну поведінку, яка характеризується відкиданням гуманності, добра, жалості та взаєморозуміння в системі цінностей цих суб'єктів господарювання. Такі суб'єкти господарювання і загалом особи сприймають світ як поле битви, де виживають найбільш пристосовані згідно з дарвінівськими

принципами, що призводить до знищення слабших. Зазвичай, прояви заздрості, ревнощів, агресії та інші деструктивні аспекти людської культури є ознаками так званої неокультуреної конкуренції [2].

Аналогічною є ситуація у споживчому сегменті, якщо не брати до уваги дітей до 14 років, які не приймають самостійних рішень щодо придбання товарів та послуг, отже, фактично не виступають споживачами, відповідно, 74% споживачів в Україні складають люди старші за 35 років. Оскільки саме розуміння того, що конкуренція приносить користь, а дотримання правил конкуренції веде до розширення асортименту товарів і послуг більш високої якості за нижчими цінами, приводить до можливості «зворотного зв'язку» та покращення конкурентної ситуації на ринку, то можна зробити висновок, що більшість споживачів схильна приймати деструктивні для себе рішення, які провокують невиправдані витрати [6].

Отже, більшість економічно активного населення України не має повного розуміння всіх переваг, що супроводжують існування конкуренції на ринку.

Це підтверджується кількістю порушень законодавства, яке регулює захист економічної конкуренції, що щорічно розслідується Антимонопольним комітетом України. Як видно з рис. 1.4, в останні 4 роки діяльності АМКУ спостерігається тенденція до зменшення кількості припинених порушень на фоні зростаючого економічного ефекту. Оскільки структура, вид і тяжкість порушень щороку різняться, важко говорити про наявність чіткої тенденції щодо динаміки сплачених штрафів. На нашу думку, пошук певної тенденції в цьому показнику є недоцільним. Проте існує деяка регулярність у випадках, що повторюються.

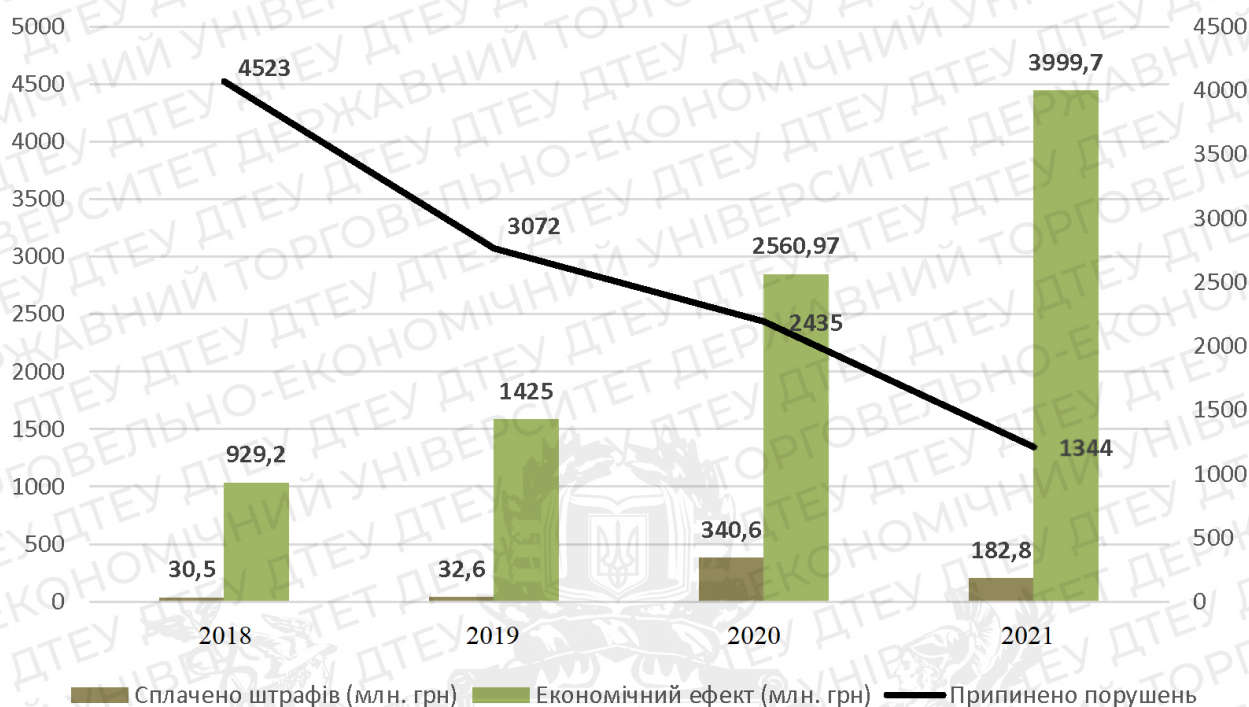

Рис. 1.4. Динаміка основних показників діяльності АМКУ (2018–2021 рр.)

Джерело: розроблено автором на основі [33]

Як приклад системних порушень можна навести ситуацію, що виникла на ринку роздрібної реалізації пального. У результаті розгляду справи про порушення законодавства щодо захисту економічної конкуренції, виявлено антиконкурентні узгоджені дії між певними компаніями. Зокрема, ТОВ "Золотий екватор", ТОВ "ВОГ Рітейл", ПП "Окко нафтопродукт", ТОВ "Альянс Холдинг", ПП "АМІК Україна", ТОВ "СОКАР ПЕТРОЛЕУМ" та ТОВ "Параллель М ЛТД" були зобов'язані сплатити штрафи згідно прийнятого рішення 28 жовтня 2019 року.

Навіть раніше, 27 жовтня 2016 року, Антимонопольний комітет України схвалив "Правила професійної етики у конкуренції щодо чесності та прозорості роздрібного ринку пального в Україні", які були розроблені учасниками ринку, включаючи компанії, визнані порушниками у цій справі. Ці правила призначені для запобігання порушенням конкурентного законодавства на цих ринках і підвищення їхньої прозорості.

Одним з важливих положень вказаних Правил є заборона компаніям будь-

яким чином, формально або неформально, встановлювати "фіксовані" ціни [7]. Проте вже 14 січня 2022 року за результатами розгляду справи АМКУ було знову прийнято рішення та накладено штраф на групу компаній ТОВ «ВОГ Рітейл», ТОВ «ОККО-Рітейл» та ТОВ «СОКАР ПЕТРОЛЕУМ» за вчинення протягом 2020 року антиконкурентних узгоджених дій у вигляді встановлення та підтримання на інформаційних табло АЗС подібних між собою роздрібних цін реалізації бензину.

Таким чином, виникає ситуація, коли господарюючий суб'єкт знає про ринкову активність, але не зацікавлений у підтримці ефективної конкуренції, а тому цілком усвідомлено вчиняє дії, які можуть призвести до фінансових втрат, оскільки фінансовий бонус від антиконкурентної поведінки значно перевищує можливі втрати від сплати штрафу за правопорушення.

Отже, необхідним є адвокатування для подолання інформаційної асиметрії та покращення конкурентних відносин на ринку.

Необхідність адвокатування конкуренції в Україні виявляється не лише для окремих ринків, але й для повноцінного функціонування сучасної економіки загалом. Органи антимонопольного контролю мають забезпечити роботу ефективного механізму конкуренції, який можна уявити як своєрідний 3-ядерний механізм. У цьому механізмі кожна сторона, усвідомлюючи переваги конкуренції і можливі втрати від обмеження, повинна ефективно контролювати антиконкурентну поведінку інших сторін, зокрема шляхом запобігання поширенню інформаційної асиметрії на ринку. Це можна досягти через активну діяльність антимонопольних органів, координацію з іншими державними органами і залучення третіх сторін.

Стратегія адвокатування конкуренції в Україні має не лише підвищувати обізнаність споживачів щодо чесних методів конкуренції через інформаційне поширення з боку державних органів, але й протидіяти інформаційній асиметрії та покращувати конкуренцію на ринку шляхом активної протидії всім сторонам. Оскільки адвокатування розвивалося одночасно зі створенням конкурентного законодавства і відсутністю достатньої практики роботи антимонопольних

органів та кваліфікованих спеціалістів, це суттєво вплинуло на якість механізму адвокатування.

Однак, не зважаючи на значний позитивний вплив адвокатування конкуренції і усвідомлення її переваг, цього недостатньо для стимулювання розвитку конкуренції в країні. Кінцевою метою стратегії адвокатування конкуренції є створення такої системи, в якій держава, споживачі та підприємства мають достатні знання для балансування один одного, виступають запобіжниками антиконкурентних дій завдяки глибокому розумінню сутності конкурентних відносин, прав та обов'язків їх учасників.

Отже, система заходів з реалізації стратегії адвокатування конкуренції повинна охоплювати всі напрями, включаючи органи державної влади, підприємницькі громадські організації та споживачів. Лише така комплексна підхід забезпечить мультиплікативний ефект проконкурентних регуляторних рішень.

Досить ефективним, з нашої точки зору, мають бути заходи, які зображені на рис. 1.5.

Відповідно до наведеної схеми механізм адвокатування конкуренції в системі органів державної влади в Україні передбачає погодження та роз'яснення нормативно-правових актів, надання адресних рекомендацій органам державної влади щодо запровадження ними регуляторних інститутів, відкрити дискусію по антиконкурентних справах та аргументацію прийнятих Антимонопольним комітетом України рішень, їх експертизу, а також різноманітні освітні заходи, такі як тренінги, майстер-класи, організація дискусійних платформ від онлайн-майданчиків до тематичних конференцій [14].

Рис. 1.5. Система заходів реалізації стратегії адвокатування конкуренції в Україні

Джерело: розроблено автором на основі [14]

Адвокатування конкуренції в підприємницькому середовищі - це, як правило, класична діяльність антимонопольних органів, представлена рекомендаціями суб'єктам, круглими столами, поширенням передового досвіду та підписанням правил професійної етики.

Щодо адвокатування в середовищі споживачів, то тут цікавою, на нашу думку, є практика, запроваджена у США. Адвокатування конкуренції в середовищі споживачів у США має всеохоплюючий характер та спрямована навіть на найменших споживачів, майбутніх активних учасників ринкових відносин.

Основна місія, яку намагається виконати антимонопольне відомство США, полягає в тому, що будь-яка інформація потребує додаткової перевірки, тобто інформація потребує її пошуку.

Крім цього, ФТК активно використовує сучасні інформаційні канали. Так, регулятор має свій блог, який формально поділений на дві частини, такі як бізнес-

блог та блог для споживачів, та активно використовує такі соціальні мережі, як «Twitter», 'Facebook» та «YouTube».

Отже, антимонопольне відомство надає легку, доступну і передається через сучасні інформаційні канали інформацію. Це полегшує сприйняття нею всіма учасниками ринку, оскільки відомство прагне охопити максимальну аудиторію. Один з результатів цих заходів - зниження цін завдяки споживчому вибору, що базується на кращому інформованості споживачів. Проте, адвокатура конкуренції, яку здійснює Антимонопольний комітет, часто ускладнюється через важку матеріальну форму і значну кількість спеціалізованих термінів, які не так легко сприймаються пересічним споживачем і молодшим поколінням.

Довгий час в стратегії адвокатури конкуренції в Україні не вистачало саме цієї частини. Споживачі, в якому разі, усвідомлюють свою роль на ринку. Вони знають, що деякі товари підлягають поверненню, вимагають уважного читання етикеток та розуміють, що рекламна інформація не завжди є достовірною. Більшість споживачів розуміють це на підсвідомому рівні, в той час як підприємці-початківці, які не мають досвідчених юридичних консультантів, часто не усвідомлюють, що деякі умови, накладені досвідченими постачальниками або органами влади, обмежують конкуренцію на ринку.

Адвокатура конкуренції в Україні - це новий напрям конкурентної політики, який потребує подальшого розвитку. Серед формальних механізмів адвокатури, викладених у щорічному звіті АМКУ, є надання рекомендацій та пропозицій регуляторам та органам влади, ініціатива перед Президентом та Урядом стосовно змін до законодавчої бази, пропозиції для Верховної Ради щодо конкурентної політики в різних сферах економіки, погодження проектів нормативно-правових актів та інших рішень, що можуть вплинути на конкуренцію, а також роз'яснення та комунікаційні заходи для учасників ринку.

Неформальні механізми, які АМКУ використовує на сучасному етапі, включають регулярні публікації на офіційному сайті, проведення конференцій, круглих столів, брифінгів, семінарів з проблемних питань, гарячу лінію з питань державної допомоги, інформаційний дайджест та публікації в офіційних

виданнях.

Індикатором успішності адвокатури конкуренції можна вважати кількість справ, що розглядаються антимонопольним відомством. В Україні цей показник значно вищий, ніж у країнах Євросоюзу та США.

Українське адвокатування має позитивний момент - зростаюча цифровізація взаємодії органу з громадськістю. Протягом 2020 року Антимонопольним комітетом України (АМКУ) було проведено 124 електронні консультації, розглянуто 97 звернень через сторінку АМКУ у "Facebook" (збільшення кількості читачів на 54% в порівнянні з 2019 роком), а щомісячно на офіційній сторінці АМКУ публікується понад 35 000 записів [14].

Треба відзначити, що незважаючи на значну роботу, яку виконують органи АМКУ у сфері адвокатури конкуренції, є деякі суттєві недоліки, які вже давно були виправлені антимонопольними відомствами інших розвинутих країн. Особливо важливою є доступність інформації, яка надається органами. Наразі всю інформацію, що розповсюджується АМКУ, спрямовано переважно на бізнес-середовище і не задовольняє потреби звичайних споживачів. Це може призвести до поширення інформаційної асиметрії на ринку.

Отже, перше, що можна перейняти від зарубіжних колег, - це неформальність у поданні інформації та використання сучасних каналів поширення, оскільки поняття конкурентної політики залишається незрозумілим для більшості українців.

Загалом, протягом 2018-2021 років АМКУ виявив понад 1500 випадків антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, а у 2020 році відомство наклало штрафи на бізнес, що перевищують суму штрафів у 2018 році в 18 разів. Структура порушень законодавства про захист економічної конкуренції, які були припинені АМКУ у 2020 році, наведена на рис. 1.6.

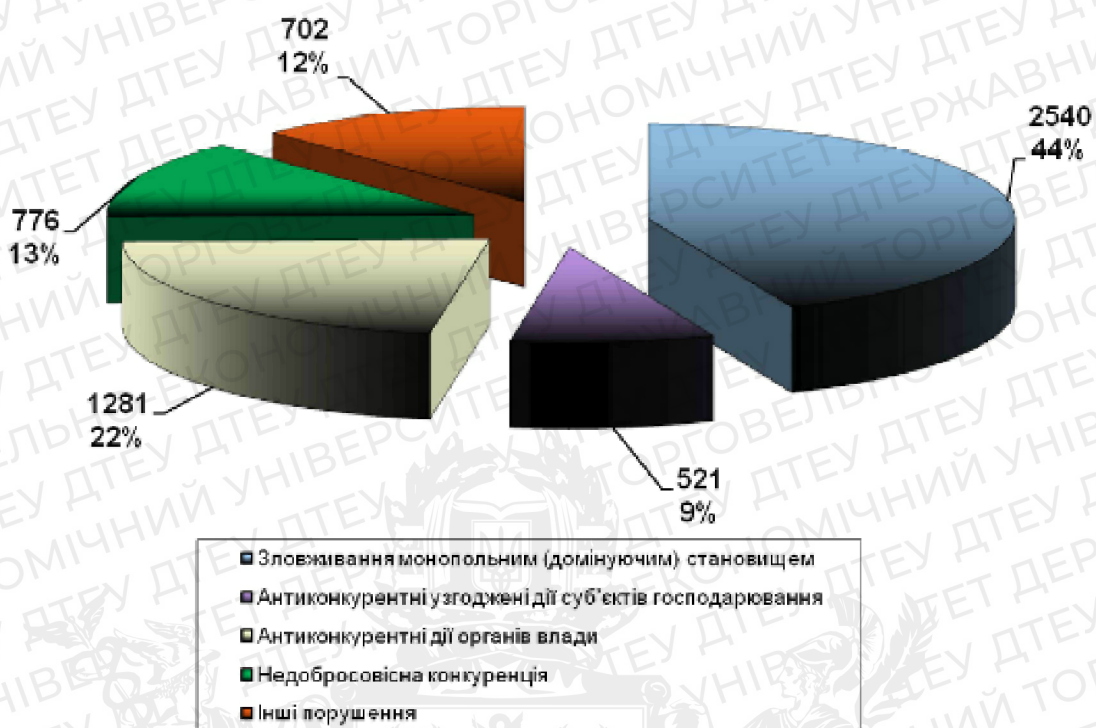

Рис. 1.6. Структура порушень законодавства про захист економічної конкуренції припинених АМКУ у 2020 році

Джерело: розроблено автором на основі [33]

Найвищий рівень порушень було виявлено на таких ринках: житлово-комунальне господарство (15,33% від загальної кількості порушень), агропромисловий комплекс (14,41%), адміністративні послуги (10,73%), паливно-енергетичний комплекс (7,74%), охорона здоров'я (6,96%), будівництво та будівельні матеріали (4,21%), транспорт (3,71%).

Найпоширенішою категорією порушень у сфері економічної конкуренції залишаються зловживання монопольним або домінуючим становищем. Зростання рівня монополізації було зафіксовано в 17 галузях, зокрема в галузях оброблення металу та виробництва меблів, а також у роздрібній торгівлі.

Поширення маніпулятивної інформації на соціально важливих ринках, зокрема в рекламі, має серйозний негативний вплив на споживачів, впливає на їх вибір товарів і призводить до непотрібних витрат. Цей вид порушень становить 91% від загальної кількості порушень у сфері недобросовісної конкуренції.

Отже, різноманітність та складність методів конкурентної боротьби стають

загрозливими для громадського суспільства. Конкуренція включає в себе боротьбу не тільки між малими та середніми виробниками, але й між монополіями в одній галузі, між монополіями різних галузей, всередині монополій, а також між монополізованими та немонополізованими підприємствами. Конкуренція охоплює всі сфери економічних відносин. Тому необхідно вживати комплексних заходів, спрямованих на виявлення та припинення порушень антимонопольного законодавства, а також на попередження порушень шляхом розвитку адвокатури конкуренції. Адвокатура конкуренції означає створення умов, зокрема інформаційних, при яких всі учасники ринкових відносин зрозуміють важливість дотримання принципів чесної конкуренції, ефективного підходу до конкуренції та обов'язковості дотримання антимонопольного законодавства.

РОЗДІЛ II. НАПЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АДВОКАТУВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В ПІДПРИЄМНИЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Світова практика та досвід адвокатування конкуренції в підприємницькому середовищі

Дослідження проблем конкурентної політики держави є важливим за сучасних умов, що пов'язано з ускладненням економічних умов, системною трансформацією процесу конкуренції, глибинними зрушеннями конкурентних відносин, нестабільністю сучасного розвитку та змінами економічних засад державного регулювання. Конкурентна політика держави повинна створити необхідні передумови для ефективної конкуренції, яка дасть можливість оптимально розподіляти ресурси в економіці.

Оскільки одних лише нормативно-правових заходів органів державної влади недостатньо для боротьби з негативними явищами в економіці, на практиці в усьому світі дедалі більшого значення набувають системи адвокатування конкуренції. Цей процес почав активно розвиватися в другій половині ХХ століття, і сьогодні в більшості економічно розвинених країнах, інститут адвокатування економічної конкуренції сприяє більш ефективній реалізації конкурентної політики держави.

Найбільш комплексні дослідження щодо ефективності застосування інструментів адвокатування конкуренції в світовому вимірі вже протягом багатьох років проводить Міжнародна мережа з питань конкуренції (ICN). Так, щорічно, починаючи з 2014 року Міжнародна мережа з питань конкуренції і Група Світового банку проводять захід, який називається "Competition Advocacy Contest". Цей захід спрямований на те, щоб висвітлити ключову роль, яку відіграють антимонопольні відомства, галузеві регулятори та інші державні органи чи неурядові організації у сприянні розвитку чесної конкуренції та

вирішенні найгостріших економічних проблем, демонструючи свої історії успіху в адвокатуванні конкуренції.

В останні роки найвагомішими світовими векторами в контексті розвитку інституту адвокатування конкуренції були наступні три питання:

- Зменшення ризиків підвищення концентрації та участі держави на ринках.
- Поширення переваг цифрової економіки.
- Успішний досвід планування, впровадження та моніторингу стратегій адвокатування конкуренції під час кризових явищ.

З нашої точки зору сьогодні, найбільш актуальним трендом, який впливає на конкурентну політику держави в цілому та такий стратегічно важливий її напрям як адвокатування конкуренції - це цифровізація економіки. Тому, пропонуємо, більш детально розглянути основні зміни, які відбулися в світовій практиці застосування конкурентного законодавства під впливом цифровізації.

Так, в сфері регулювання цифрових ринків Європейським Союзом (ЄС) прийнято два важливих законодавчих акти: Digital Markets Act (DMA) та Digital Services Act. Ці акти спрямовані на значний вплив на екосистему цифрових ринків та правила діяльності компаній на них. У червні 2020 року Європейська Комісія розглядала три варіанти політики щодо регулювання взаємодії онлайн-платформ і бізнесу. Крім того, враховувалися особливості нового ex-ante механізму, включаючи цілі, що сприяють розвитку інновацій та конкуренції, критерії для визначення домінуючого становища та ринкової влади платформ.

Вже були випадки протистояння компаній технологічних гігантів у країнах ЄС, такі як справа проти Facebook, розглядана Німецьким Bundeskartellamt, проте через недосконалість законодавства результати не були досягнуті. У квітні 2022 року гілки влади Євросоюзу погодили Digital Markets Act (DMA), який покликаний приборкати владу технологічних гігантів. Закон встановлює правила та заборони для методів ведення бізнесу цих компаній та може мати міжнародні наслідки.

Digital Services Act (DSA), який набув чинності у січні 2023 року, змінює філософію у боротьбі зі зловживаннями великими платформами. Європейська

Комісія та національні конкурентні відомства бажають діяти на упередження, а не через тривалі судові процедури. DMA встановлює близько двадцяти правил, яких необхідно дотримуватися під загрозою штрафів, для ефективної боротьби з нечесною поведінкою, що завдає шкоди конкуренції.

Законодавство DMA спрямоване переважно на великі платформи, відомі як "Велика п'ятірка", але й інші компанії, наприклад, Booking і TikTok, також можуть потрапити під його дію. Список компаній, що підпадають під закон, буде визначено на підставі критеріїв обороту, ринкової капіталізації та кількості користувачів.

DMA передбачає нагляд Єврокомісії за поглинаннями бізнесу гігантами з метою обмеження захоплення інновацій зі стартапів та уникнення кроків, спрямованих лише на усунення конкурента. Загалом, DMA містить близько двадцяти правил для запобігання спостережуваним зловживанням у останні роки.

Що стосується досвіду США, то в цій країні відсутнє законодавство, що регулювало б діяльність компаній на цифрових ринках. Суди роблять свої висновки на основі попередніх рішень.

Аналізуючи міжнародний досвід, варто звернути увагу на один важливий аспект у забезпеченні конкуренції - зміну підходу до розслідування порушень. Зокрема, справа Microsoft, яка розглядалася в США наприкінці 1990-х років, є значною у сфері цифрових платформ. В цій справі компанію звинувачували в зв'язуванні свого веб-браузера Internet Explorer з операційною системою. Зв'язування є поширеною практикою антиконкурентної поведінки у цій сфері. У першій інстанції суд вирішив примусово розділити компанію, але пізніше це рішення замінили обмеженнями на ринку.

Якщо ця справа була б розглянута в Україні або окремих країнах ЄС, то такий захід реагування, як примусова реорганізація чи поділ компанії, міг би бути прийнятий судом за позовом конкурентного відомства в разі систематичного зловживання домінуючим становищем на ринку.

Окрім того, варто відзначити особливості регулювання цифрових ринків у Китаї. У 2020 році Китайське конкурентне відомство розпочало обговорення

законопроекту щодо змін до Антимонопольного закону Китаю з метою боротьби з антиконкурентною поведінкою інтернет-гігантів. У лютому 2021 року Китайське конкурентне відомство також прийняло Положення про регулювання платформної економіки, спрямоване на запобігання зловживанню домінуючим становищем та захист конкуренції на ринку. Це положення містить визначення термінів та характеристики платформної економіки, а також описує особливості застосування конкурентного законодавства у цій сфері.

Отже, відповідно до світового досвіду, важливо змінити механізм розслідування порушень антимонопольного законодавства, а також вжити ефективні заходи для боротьби з антиконкурентною поведінкою на цифрових ринках.

Конкурентне відомство Великобританії випустило рекомендації, адресовані уряду з розробки та впровадження у Великій Британії нового нормативно-правового режиму конкуренції на цифрових ринках. Рекомендації серед іншого містять пропозиції щодо розширення повноважень та більш ретельного контролю у сфері злиття та запровадження обов'язкового кодексу поведінки, адаптованого під різні ринки. На початку 2021 року уряд Великобританії планує розглянути та прийняти відповідні зміни до законодавчих актів на основі представлених рекомендацій [3].

Також, конкурентним відомство Великобританії у своїй стратегії щодо цифрових ринків було відзначено важливість міжнародного співробітництва для забезпечення дотримання конкуренції на цифрових ринках високотехнологічних продуктів та послуг, що також є складовою адвокатування конкуренції:

Таким чином, на основі проведеного аналізу світового досвіду розвитку інституту адвокатування конкуренції, можна зробити висновок, що воно є надзвичайно важливим напрямом сучасної конкурентної політики. Саме тому, подальші дослідження у цій сфері слід спрямувати на пошук напрямів підвищення дієвості та результативності реалізації інструментів адвокатування конкуренції задля більш продуктивної діяльності антимонопольних відомств.

2.2. Перспективи вдосконалення системи адвокатування конкуренції в Україні

Ефективне адвокатування конкуренції дозволяє швидкими темпами збільшити добробут країни, що підтверджують дослідження Глобального Інституту МакКінслі, розпочате в 1991 році. Під час спостереження за економіками різних країн протягом 12 років було виявлено основні двигуни економічного зростання, серед них: праця, структура капіталу, корпоративне управління і конкуренція. Дослідники дійшли висновку, що конкуренція серед них є найвпливовішим фактором.

Нині адвокатування конкуренції є невід'ємною складовою ефективною конкурентної політики, оскільки: дає змогу відновити механізми ринкової економіки та виправити економічні деформації; позитивно впливає на удосконалення функціонування агентів ринку та їх інноваційність; стимулює суб'єктів діяти відповідно до потреб ринку та сприяє ефективному розподілу ресурсів серед них; сприяє зниженню цін; стимулює розвиток конкурентних ринків; забезпечує лібералізацію та дерегулювання економіки в країні. Загальносвітовими тенденціями розвитку адвокатування конкуренції є: посилення активності національних конкурентних відомств; проникнення принципів конкуренції в урядові політичні рішення; визнання ключової ролі конкуренції як рушійної сили економічного зростання та інноваційної діяльності; усвідомлення державою необхідності доповнення інструментів примусової конкурентної політики інструментами адвокатування конкуренції. Проведення тематичних досліджень та оцінки ефективності діяльності конкурентних відомств з адвокатування конкуренції засвідчують її високу ефективність та економічну віддачу; розвиток конкурентної культури всередині суспільства і заохочення конкурентних відомств до підвищення конкурентної культури; поширення міжнародного співробітництва у сфері адвокатування конкуренції (через створення міжнародних формальних і неформальних урядових організацій); обмін

досвідом з адвокатування конкуренції між країнами через проведення конференцій, телесемінарів, публікацію інформації та статей на веб-сайтах; проведення роботи міжнародними організаціями і національними конкурентними відомствами з роз'яснення переваг конкуренції різним цільовим групам; надання переваги таким темам адвокатування конкуренції, як транспорт, енергетика, фінансовий ринок.

Реалізуючи політику адвокатування, Антимонопольний комітет України (АМК) прагне досягти дві основні цілі: підтримка конкуренції та покращення захисту прав споживачів. Відповідно, досягаючи таких цілей, АМК може:

- допомогти іншим органам влади у процесі політичного вибору та нормотворчості;
- забезпечити технічну експертизу прийнятих нормативно-правових документів та тих, що знаходяться на розгляді, щодо відповідності конкурентному законодавству;
- підвищити поінформованість суспільства про розвиток конкуренції та напрями конкурентної політики, що в перспективі забезпечить ефективніший захист прав споживачів.

Адвокатування конкуренції може проводитися різними способами залежно від стану розвитку конкурентного середовища та проінформованості суспільства про важливість дотримання конкурентних норм і правил, з використанням різних стратегій як доповнення до правозастосування й навчання громадськості для підвищення конкурентної свідомості та захисту прав споживачів. Конкуренція підтримується через проведення спільних семінарів, конференцій з питань вирішення складних правових і політичних питань у сфері конкуренції, надання рекомендацій іншим державним органам з питань конкурентної політики, публікації інформації у ЗМІ, створенні Інтернет-сайту, просування інформації у соціальних мережах, активної участі в діяльності таких міжнародних організацій, як Міжнародна конкурентна мережа (International Competition Network) і Організація з економічного співробітництва та розвитку, у співпраці та співробітництві з конкурентними відомствами інших країн.

Антимонопольний комітет України згідно з чинним законодавством уповноважений збирати, аналізувати й оприлюднювати інформацію про стан та розвиток конкуренції в країні. Основна мета такої діяльності - визначити, яким чином конкуренція впливає на розвиток внутрішнього ринку в цілому та функціонування окремих галузевих товарних ринків. Крім того, АМК України проводить громадські слухання, конференції і семінари, координує економічні дослідження із суспільно значущих проблем конкуренції, публікує звіти про результати досліджень. Така діяльність з АК досить поширена в міжнародній практиці. Наприклад, Федеральна торгова комісія (ФТК) в США широко використовує одержану інформацію про стан конкурентного середовища для координації як теоретичних досліджень, так і для розробки галузевої конкурентної політики, що сприяє оперативному реагуванню на зміни умов ринку. Така діяльність ФКТ у поєднанні з професійними знаннями Комісії з питань конкуренції сприяє кращому розумінню бізнес-практики та прогнозуванню її економічних наслідків для конкуренції, охоплює не тільки підприємців, але і спільноту юристів, впливає на прийняття рішень представників органів виконавчої та судової влади, зовнішньополітичних відомств та урядових керівників і політиків на загальнодержавному й місцевому рівнях. Цікаво, що саме ФТК надає коментарі щодо принципів адвокатування федеральних і державних органів влади, які захищають інтереси споживачів. Комісія також надає роз'яснення для допомоги судам при розгляді справ з питань захисту конкуренції та прав споживачів.

Захист прав споживачів є надзвичайно важливим аспектом АК, оскільки торкається інтересів практично всіх громадян країни та привертає увагу суспільства до проблем конкуренції. Основними напрямками діяльності в цій сфері є нормотворчість з питань адвокатування, навчання, проведення відповідних досліджень та ознайомлення з їх результатами широких кіл громадськості.

На наш погляд, досить успішною є стратегія залучення АМК України вищих навчальних закладів освіти для реалізації заходів з АК у цій сфері, проведення спільних спеціалізованих конференцій і семінарів, де експерти-

практики та теоретики могли б визначати та обговорювати гострі проблеми сьогодення у сфері розвитку конкуренції та захисту прав споживачів. Такі заходи при відповідному висвітленні їх у ЗМІ та соціальних мережах могли б істотно впливати на бізнес-спільноту, політиків і споживачів, роз'яснювати суспільству роль антимонопольного законодавства та зобов'язань підприємств відповідно до цих законів, формувати конкурентну культуру в українському суспільстві.

На наш погляд, конкурентна політика, спрямована на захист прав споживачів, має охоплювати всіх зацікавлених сторін, зокрема органи державної влади, промислові асоціації та підприємства, громадські організації, що займаються проблемами захисту споживачів. Тільки у такій тісній співпраці можливо розробляти та запроваджувати стандарти, які б відповідали сучасним вимогам і економічним завданням, що стоять перед Україною.

Щодо ефективності адвокатування конкуренції, насамперед, оцінюють ефективність витрачання бюджетних коштів антимонопольним органом країни. Як показав огляд діяльності антимонопольних органів розвинених країн світу, фінансується воно, як правило, на основі програмно-цільового методу [13]. Тому важливо чітко визначити напрями адвокатування конкуренції, встановити проміжні та кінцеві результати діяльності у цій сфері, які б відповідали критеріям вимірюваності, суспільної значущості та не зазнавали маніпулюванням у приватних інтересах. З цих позицій оцінка діяльності адвокатування може бути:

- очікувана - оцінюється вплив адвокатування перед тим, як його результати будуть відомі;
- фактична (отримана) - передбачає вимірювання впливу діяльності після того, як його результати відомі.

Розпочинаючи оцінювати діяльність з адвокатування, доцільно вирішити, якими будуть цілі оцінювання та визначити найбільш відповідну методологію для вимірювання ефективності адвокатування. Як показує практика, органи з питань конкурентної політики можуть використовувати різноманітний інструментарій, щоб оцінити ефективність проведення адвокатування. Деякі з них містять:

- огляд цільової аудиторії для адвокатування - урядовці, бізнесмени або

споживачі;

- опитування громадської думки;
- твердження або оцінки незалежних експертів;
- вимірювання кількості законодавчих ініціатив з адвокатування конкуренції;
- повне медіа-охоплення та представлення в Інтернеті.

В Україні відсутня модель оцінювання та методологія оцінки адвокатування конкуренції, тому розглянемо як приклад модель оцінювання Федеральною Торговою Комісією США (ФКТ) власної Програми адвокатування [4]. У 2017 р. ФКТ підготувала модель оцінювання, яка давала змогу визначити, якою мірою програма з адвокатування ФТК впливає на прийняття політичних рішень у країні. Оцінка була зосереджена на тому, що відомство прагнуло впливати передусім на формування державної економічної політики, замість того, щоб сконцентрувати зусилля на аналізі результатів з адвокатування або оцінювати витрати бюджету на проведення відповідних заходів з адвокатування конкуренції. Це призвело до певної плутанини, тому систему оцінювання було переглянуто в 2021 р. Як результат, вона включає в себе наступні параметри оцінювання діяльності з адвокатування конкуренції: кількість опублікованих звітів і досліджень з питань конкуренції за результатами проведення моніторингу товарних ринків; створення архіву даних з адвокатування; проведення громадських слухань, конференцій і семінарів та оцінка їх впливу на суспільну свідомість; кількість практикумів, семінарів, конференцій, слухань, організованих або співорганізованих ФКТ, які містять питання, пов'язані з конкуренцією; подання зауважень і рекомендацій з АК в органи влади, включаючи державні законодавчі органи, відомства або суди; частка запропонованих адміністративних нормативних положень процесуального закону, що проводилися виключно ФТК, і які було завершено протягом дев'яти місяців після отримання остаточних зауважень в Остаточному звіті рекомендованих нормативних положень; частка респондентів, які визнали пропагандистські коментарі з адвокатування та записки ФКТ «корисними»; обсяг трафіку на сайті організації, пов'язаний із конкуренцією, дослідженням

конкуренції, звітами і адвокатуванням.

Отже, підсумовуючи варто зазначити, що конкурентна політика, побудована виключно на механізмах примусу, лише через виявлення і боротьбу з порушеннями антимонопольного законодавства суб'єктами господарювання, є на сьогоднішній день малоефективною. Тому як у розвинених країнах, так і в країнах із посттрансформаційною економікою спостерігається процес запровадження в практику діяльності конкурентних відомств механізмів та інструментів адвокатування конкуренції. Основною метою адвокатування конкуренції є створення ефективної системи інформування учасників ринку про можливості використання законодавства щодо захисту економічної конкуренції для дотримання їхніх прав, створення правозастосування в цій сфері, розширення кола об'єктів конкурентної політики, залучення учасників ринку до реалізації антимонопольних заходів, підвищення інтересу наукових та освітянських кіл до досліджень у сфері конкуренції.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження показало, що науковий підхід до розуміння сутності конкурентної політики держави ґрунтується на принципі системності. Більшість проблем у сфері формування і реалізації конкурентної політики потребують комплексних заходів для їх вирішення. Встановлено, що конкурентної політики держави спрямована на розвиток конкурентного середовища національного ринку, захист конкуренції, регулювання конкурентного процесу. На основі системного аналізу розроблено науковий підхід до побудови трансмісійного (передавального) механізму впливу конкурентної політики на економічний розвиток у контексті підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників, а також забезпечення загального позитивного суспільного ефекту. Невирішеність проблем реалізації конкурентної політики призводить до зниження конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, а також втрати як зовнішнього, так і внутрішнього ринків.

Адвокатування конкуренції – це важливий механізм протидії поширенню порушень законодавства про захист економічної конкуренції, розвитку проконкурентної свідомості учасників ринкових відносин та боротьби з інформаційною асиметрією на ринку. Адвокатування має одночасно охоплювати всі напрями конкурентної політики держави, адже лише так можна сформулювати таку стратегію адвокатування конкуренції, кінцевою метою якої буде формування системи, в якій держава, споживачі та підприємства завдяки повноті своїх знань будуть збалансовувати один одного, виступати запобіжниками антиконкурентних дій один одного завдяки глибокому розумінню сутності конкурентних відносин, прав та обов'язків їх учасників.

Адвокатування конкуренції суб'єктами господарювання потрібно розглядати як адекватну та актуальну відповідь на еволюцію конкурентних відносин. Розвиток системи саморегулювних організацій, який на сьогодні є незадовільним в Україні, сприятиме адвокатуванню конкуренції та підвищенню довіри і взаємодії між суб'єктами економічної діяльності, споживачами товарів та послуг й органами державної влади. Важливим інструментом адвокатування конкуренції є розроблення політики антимонопольного комплаєнсу, яка визначається у внутрішніх документах суб'єктів господарювання, саморегулювних організацій. В результаті дослідження визначено, що в Україні не існує нормативного визначення поняття адвокатування конкуренції.

Визначення адвокатування конкуренції повинно бути нормативно закріплено на законодавчому рівні, а з боку антимонопольного органу повинна існувати затверджена програма з адвокатування конкуренції, для того, щоб з боку суспільства була можливість бачити результати відстоювання інтересів конкуренції державними органами. Нормативно закріплене визначення адвокатування конкуренції та існування визначеної програми з такої діяльності дозволить учасникам ринків визначити орієнтири щодо своєї діяльності, поведінки, можливої специфікації прав власності тощо.

Як показує практика, однією з причин збільшення кількості порушень антимонопольного законодавства є низька інформованість економічних суб'єктів.

Відповідно, активізація роботи з адвокатування конкуренції призведе до скорочення кількості порушень антимонопольного законодавства, підвищення інформованості учасників ринку та інших осіб про діяльність антимонопольного органу, чинного законодавства України і сприятиме формуванню проконкурентної свідомості в суспільстві. Важливим напрямком діяльності з адвокатування конкуренції є постійний розвиток відносин з бізнесом, професійними спілками, а також з практикуючими юристами та адвокатськими конторами, які ґрунтуються на взаємній повазі сторін (бізнесу і влади), і кінцевою їх метою є вдосконалення форм взаємодії щодо захисту конкуренції і стимулювання зростання підприємницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адвокація. Методичні рекомендації. – К. : Міжнародний альянс з ВІЛ/СНІД в Україні. – 2018. – 148 с. с. 11-13.
2. Аналіз політики для адвокаційної кампанії: методичні рекомендації / В. Тертичка, Р. Кобець, С. Панцир, В. Назарук та ін. – К.: 2014. – 112 с.
3. Балабанова Л. В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємства : підручник / Л. В Балабанова. – К. : Професіонал, 2019. – 448 с.
4. Борисенко З. М. Основи конкурентної політики / З. М. Борисенко. - К. : Таксон, 2004. 704 с.
5. Веймер Д. Аналіз політики: концепції і практики / Д. Веймер, Е. Вайнінг // пер. з англ. наук ред. О. Кілієвич. К. : Вид-во Основи, 2000. 654 с.
6. Герасименко А. Конкурентна політика: економічний зміст та напрями вдосконалення. Стратегія розвитку України. 2014. С. 27–33.
7. Господарський кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (Дата звернення 22.04.2023).
8. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2023).
9. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1. / За ред. С.В. Мочерного. К.: В-чий центр "Академія". 2008. 864 с.
10. Закон України "Про Антимонопольний комітет України" : ред. від 19.04.2014 № 3659-12 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.
11. Законодавство України у сфері захисту економічної конкуренції : Юрид. зб. К. : Антимонопольний комітет України, 2012. 576 с.
12. Звіти АМК України за 2016–2022 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.amc.gov.ua>.
13. Інститут лобювання в Україні та за кордоном: походження, проблеми,

перспективи розвитку. Науково-інформаційне видання / Д. Базілевич, В. Нестерович, В. Федоренко; Інститут професійного лобювання та адвокати. – К. : ФОП Москаленко О.М., 2015. – 111 с.

14. Клименко, В. Розвиток адвокатування конкуренції в умовах інформаційної економіки / А. Лозова, В. Клименко // Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка. – 2019. – Вип. 34. – С. 71-78.

15. Ковтун В.Ю. Адвокатування конкуренції в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Вип. 42. С. 128–133. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/42-2020/25.pdf> (дата звернення: 02.05.2023).

16. Колесникова Н., Садюк А. Сутність та зміст лібералізації ціноутворення у потенційно конкурентних секторах діяльності підприємств залізничного транспорту / Збірник наукових праць ДЕТУ. Серія «Економіка і управління». — К. : 2019. Вип. 34. С. 121-130.

17. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки: монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. В.Д. Лагутіна. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2008. 329 с .

18. Конкурентні відносини в економіці країн Європейського Союзу/ А. Луцька // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2015. № 4. С 14-29. URL: https://nbu.gov.ua/UJRN,Vknteu_2015_4_3

19. Конкуренція і конкурентна політика: категорії і поняття А. Д. Лагутін. О. О. Бакалінська. О. В. Вертелева та ін. ; за заї. ред. В. Д. Лагутіна. - К. : Київ. нац. горі .-екон. ун-т, 2009. - 320 с

20. Куденко Н. В. Маркетингова стратегія фірми : [монографія] Н. В. Куденко. - К. : КННУ, 2002. - 74 с

21. Лагутін В. Конкурентна політика держави: механізм реалізації. Вісник КНТЕУ. 2018. С. 22–37. URL: <https://visnik.knteu.kiev.ua/fles/2016/04/3.pdf> (дата звернення: 07.04.2023).

22. Лозова А., Клименко В. Розвиток адвокатування конкуренції в умовах

- інформаційної економіки. Вчені записки Університету «КРОК». 2019. Вип. 34. С. 71–78. URL: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vzuk_2013_34_12.pdf (дата звернення: 02.05.2023).
23. Мазаракі А. Конкурентна політика: наукове забезпечення і кадри // Конкуренція. Вісник АМКУ. 2004. №1. С. 2-10.
24. Москаленко О. Економічна політика держави як інструмент реалізації стратегічних цілей економічного розвитку / О. Москаленко // Вісник Тернопільського економічного університету. 2012. № 2. С. 45-52.
25. Офіційний сайт Антимонопольного комітету України. URL: <https://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=130996&schema=main> (дата звернення: 10.03.2023).
26. Перехідна економіка: Підручник / В. М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін. // За ред. В.М. Геєця. К.: Вища шк., 2003. 591 с.
27. Положення про Міністерство освіти і науки України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630 (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.05.2023).
28. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (Дата звернення 24.04.2023).
29. Про захист економічної конкуренції : Закон України. Коментар на основі порівняльного аналізу з правилами конкуренції Європейського Союзу. К. : Альфа-Прайм, 2006. 441 с.
30. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (Дата звернення 24.04.2023).
31. Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Указ Президента України від 31.05.2011 № 634/2011. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/634/2011> (Дата звернення 26.04.2023).

32. Портер М. Міжнародна конкуренція. Конкурентні переваги країн. 2005. - 947 с.

33. Річні звіти Антимонопольного комітету України за 2016–2021 рр. URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/riczni-zviti> (дата звернення: 02.05.2023).

34. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт; пер. з англ. О. Васильєва [та ін.]. – К. : Port-Royal, 2001. – 590 с.

35. Філюк Г. Конкурентна культура в системі заходів конкурентної політики. Економічна теорія. 2021. С. 46–58. URL: <https://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28468/04-Fylyuk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 07.03.2023).

36. Філюк Г. М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації : монографія І. М. Філюк. - Житомир : ЖДУ ім. 1. Франка. 2009. - 404 с.

37. Філюк, Г. Адвокатування конкуренції як складова конкурентної політики / Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. – № 1. – 2021. – С. 38-43.

38. Шнипко О.С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації Олександр Серійович Шнипко; НАН України ; Ін-т екон. та прої нозув. - К.. 2009. - 456 с.

39. Шостак О., Михальчишин Н. Проблеми адвокатування конкуренції в Україні. 77-ма Студентська науково-технічна конференція : збірник тез доповідей, Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 115–116.

40. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. Шумпетер; пер. з англ. –1995. - 540 с.

41. Шлюсарчик Б. Еволюція і співвідношення понять конкуренції та конкурентності // Академічний огляд. –2001. -№ 1. – С. 22.

42. Щербакова Т.А. Модифікація конкурентної політики за умови трансформації економічних відносин. Економіка України. 2019. № 4. С. 45–56.

URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2019_4_6 (дата звернення: 02.05.2023).

43. Ясько Ю.І. Конкурентна політика держави: сутність, принципи та механізм реалізацією // Інвестиції: практика та досвід. 2014. №15. С. 118-124.

44. International Encyclopedia of the Social Sciences / William A. Darity Jr. Editor in Chief. [2nd edition]. Vol. 6. International encyclopedia of the social sciences / William A. Darity, Jr., editor in chief. 2nd ed. v. cm. Rev. ed. of: International encyclopedia of the social sciences / David L. Sills, editor. – Macmillan Reference USA, 2008. 673 p.

45. Competition Advocacy Contest. 2021-202. URL.
<https://www.worldbank.org/en/events/2022/02/08/competition-advocacy-contest-2022#4> (дата звернення: 27.04.2023).

46. Stucke M.E. Better competition advocacy. St. John's Law Review.2008. Vol. 82. No. 3. P. 951–1036.